

Carmen Popescu, *Intertextualitatea și paradigma dialogică a comparatismului*

Editura Universitaria, Craiova, 2016

PAUL MIHALACHE

Universitatea "Alexandru Ioan Cuza", Iași

Intertextualitatea și paradigma dialogică a comparatismului (Ed. Universitaria, Craiova, 2016), cea de-a doua carte semnată de Carmen Popescu (în afară de volumele pe care le-a coordonat sau la care a fost coautor) reprezintă o apologie critică, în urma unui demers dialectic, a literaturii universale și comparate – ca preocupare academică și direcție de studiu. Dintr-o listă bibliografică de peste patru sute de titluri, autoarea selectează atât argumentele care îi susțin punctul de vedere, cât și contraargumentele pe care le contextualizează și pe care nu le respinge fără să propună soluții pentru încercarea de a ameliora inconvenientele semnalate. Analiza obiecțiilor și contraobiecțiilor aduce în discuție istoria concepțiilor cu privire la literatura universală (începând cu Goethe – fondatorul viziunii care se păstrează și în prezent, dincolo de unele modificări punctuale), precum și critica literară și chiar poetica (înțeleasă ca teorie internă a literaturii). Însă dincolo de cercetarea predominant tehnică a fenomenului (comparatist – acceptând că nu doar disciplina omonimă operează, implicit sau explicit, cu comparații), fondul discuțiilor inițiate de Carmen Popescu se regăsește în cadrul unei deontologii în absența căreia dihotomia centru periferie nu poate fi percepută altfel decât sub raportul colonizator-colonizat (dincolo de granițele convenționale – cronologice și geografice).

Autoarea extinde semnificația dialogismului (înțeles inițial în termenii lui Mihail Bahtin). Receptarea *incomensurabilului* (a specificului cultural ireductibil) nu intră a priori în conflict cu ideea

de comparație. Condiția necesară este, însă, adoptarea unei atitudini dialogale (nu doar în interiorul literaturii propriu-zise, ci și al criticii, istoriei și teoriei literare) în cadrul căreia interlocutorii trebuie să conștientizeze setul de presupuziții inerent apartenenței la propria cultură. Este vorba mai degrabă despre o atitudine, nu atât despre o metodă în sine, iar ideea nu este cu totul nouă – Carmen Popescu o recunoaște explicit; în ultimele două decenii, ea a luat forma *criticii mediatore* (Roger D. Sell), axată pe concepte ca cel de *empatie*, sau de valorizare estetică a dimensiunii comunicaționale. Importanța acestei probleme este semnalată în primul rând de criticile cele mai dure la adresa comparatismului (care, dincolo de criza

identitară în care se menține încă de la apariția sa ca știință a literaturii, se vede nevoit să răspundă unor noi provocări, generate de contextul socio-politico-economic inerent fenomenului globalizării). În cuvintele lui Pascale Casanova: „Într-o oarecare măsură, universalul este una dintre invențiile cele mai diabolice ale centrului: în numele negării structurii antagonice și ierarhice a lumii, sub acoperirea *principiului egalității* tuturor în literatură, deținătorii monopolului asupra universalului obligă întreaga umanitate să se supună legii lor. Universalul este pentru ei dobândit de toți și accesibil tuturor, cu o singură condiție: să le semene” (*apud.* Popescu, 2016: 24). Desigur, nici comparațiile nu sunt vreodată neutre. Determinismul cultural își pune amprenta dincolo chiar de intențiile celui care compară. Tocmai de aceea dialogul – soluția propusă de Carmen Popescu (în acord cu majoritatea teoreticienilor contemporani ai comparatismului) are rolul de a diminua (la modul ideal: de a neutraliza) *raporturile de putere* din cadrul dezbaterilor literare (incluzând aici și fenomenul editorial, pe cel al traducerilor, al acordării premiilor literare, etc) generate de inegalitățile de ordin politic sau economic.

Intertextualitatea și paradigma dialogică a comparatismului este împărțită în șase capitole, primele două teoretice (*Comparatismul literar contemporan între „violență epistemică” și dialog autentic. Evoluții recente în literatura universală și comparată și Intertextualitatea în contextul comparatismului literar*), următoarele patru aplicate (pe eseurile lui Montaigne, *Femeia din Andros*, a lui Thornton Wilder, figura mitologică a Medeei, piesele lui Eugen Ionesco, Marin Sorescu și ale lui William Shakespeare).

Multitudinea pasajelor citate, în special în capitolele teoretice, lasă să se întrevadă speranța și încrederea reală a autoarei de a găsi o soluție la această nouă criză a comparatismului. Desigur, volumul de față nu reprezintă o simplă încercare de popularizare a literaturii universale și comparate; studiul se adresează în primul rând specialiștilor. Însă această alegere de a cita cât mai multe puncte de vedere (care susțin, toate, legitimitatea comparației în interiorul literaturii și a științelor care o studiază) nu permite incursiunea în detaliile teoriilor unor autori nu foarte cunoscuți și care încă nu au fost traduși în România, autori al căror punct de

vedere este doar menționat.

În capitolul II, după o trecere în revistă a diverselor accepții cu privire la dialogism și la derivațiile sale conceptuale – ajungând până la intertextualitate – Carmen Popescu își exprimă dezacordul vizavi de poziția structuralistă (în special față de Roland Barthes – fără însă a-i minimaliza importanța), școală de gândire care proclamă *moartea autorului* (prefigurată încă de la finalul secolului al XIX-lea, odată cu simbolismul francez). „Delegitimarea autorului-demiurg al tradiției, devenit un tehnician [...] are consecințe asupra modului în care este conceput textul [...] Simbolistica sacrificială folosită de Barthes are o dimensiune violentă (și, finalmente, anti-dialogală) care nu poate scăpa atenției.” (Popescu, 2016: 61).

Comparatismul – argumentează Carmen Popescu – poate (și trebuie) gândit inclusiv din perspectiva intertextualității, cu atât mai mult cu cât există un corp comun de concepte conexe: „*sursă, influență, izvoare, comparație, analogie, paralelă, similitudine, relații literare internaționale, relații interliterare* etc., adică acele concepte care fac parte din instrumentarul tradițional al comparatismului, și care nu au fost pur și simplu desființate prin emergența teoriei intertextualității.” (Popescu, 2016: 69).

În ultimă instanță, miza volumului *Intertextualitatea și paradigma dialogică a comparatismului* este de a arăta că literaturitatea nu reprezintă altceva decât intertextualitate. Privind literatura nu drept cumuli de opere disparate, ci ca pe un continuum indisolubil de idei și de procedee în mai mică sau mai mare măsură (dar întotdeauna) comune, natura literaturității ar fi chiar acest permanent transfer. În plus, intertextualitatea trimite, o dată în plus, la ideea de dialog – vital comparatismului nevoit să răspundă nu doar provocărilor de ordin strict literar și metaliterar (teoretic), ci și celor de factură etică.